

ՅԱՐԱԿԱՏԱՐԻ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՄԻ ՏԱՐԲԵՐԱԿԻ ԲԱՌԱՅԻՆ ԱՐԺԷՔԻ ՄԱՍԻՆ

ԴԱԻԹ ԿԻՐՃԻՆԵԱՆ

Յայտնի իրողութիւն է, որ -աժ մասնիկով յարակատար դեր-
բայը գրաբարի ձեւաբանական համակարգին բնորոշ չի եղել, սա-
կայն նշուած մասնիկով բազմաթիւ բառեր դեռեւս հինգերորդ
դարում գործածուել են որպէս գոյական եւ ածական անուններ,
ինչպէս՝ արարած, կատարած, կատաղած, ողորմած, յօղուած, եւ
այլն, որոնցում զգալի է դերբայի իմաստը:

Միջին հայերէնում, ապա եւ աշխարհաբարում (թէ՛ արեւելա-
հայերէնում եւ թէ՛ արեւմտահայերէնում) -աժ մասնիկով յարակա-
տարն ընդհանրացել է բայական համակարգի մէջ, եւ քանի որ
այս դերբայն իր մէջ ունի ածականական շեշտուած նշանակու-
թիւն՝ յաճախակի են դարձել փոխանցումները դերբայից ածակա-
նի, ինչպէս նաեւ՝ գոյականի. սրանում քիչ դեր չի խաղացել վե-
րելում լիշուած գրաբարի աւանդութիւնը, օրինակ՝ Աշուհ, խորո-
ված, թորած (ջուր), բտած (վկայուած միջին հայերէնում), միջ-
հայ. թողած՝ «ամուսնայութուած», բրբ.՝ թլթրփած (կին)՝ «լկտի»,
շշմած՝ «անուշադիր, անտարբեր», ցնդած՝ «խելապակաս, խելքը
թոցրած», ծան[դ]րած՝ «լղի (անասունի մասին)», արեւմտ.՝ հա-
նած-վարած՝ «արտակարգ ճարպիկ», «կապը կտրած» եւ այլն:

-Աժ-ը, ինչպէս նաեւ -ուած-ը, իմաստաւորուել է որպէս վեր-
ջածանց եւ այս դերով մասնակցել՝ բառակազմութեան:

Լեզուաբանները ցարդ ուշադրութիւն են դարձրել յարակատա-
րի յատկապէս այս տարբերակին, որ գրականն է, իսկ միւս տար-
բերակը՝ -ուկ մասնիկով, կարօտ է մանրակրկիտ ուսումնասիրու-
թեան: Այս յօղուածի խնդիրն է ներկայացնել -ուկ մասնիկով յա-
րակատարի բառային (բառակազմական) արժէքը, վերջաւորու-

թեան՝ ածանցի վերածուելու գործընթացը եւ յարակից այլ հարցեր:

-Ուկ/-ուգ վերջաւորութեամբ յարակատարի ձեւը կայ հայերէնի մի շարք բարբառներում՝ հիմնականում արեւմտեան եւ հարաւ-կենտրոնական՝ Մշոյ, Վանի, Մոկաց, Շատախի, Տիգրանակերտի եւ այլնի մէջ. Հայաստանի Հանրապետութիւնում այն առաւել ցայտուն դրսեւորում է Նոր Բայազէտի բարբառում, ինչպէս նաեւ այն վայրերում որոնց բնակիչները գաղթել են նշուած դերբայական տարբերակն ունեցող բարբառային տարածքներից, ինչպէս՝ Թալինի, Վարդենիսի, Մարտունու, Տաշիրի եւ այլ շրջանների որոշ գիւղերի:

Գրաբարում -ուկ վերջաւորութեամբ կազմութիւններն եւս չեն գիտակցուել իբրեւ դերբայական ձեւեր, սակայն մի քանի բառեր յուշում են դրանց գոյութեան մասին: Դասական հայերէնում են վկայուել բաներթուկ՝ «դիւրահաւատ», պարծուկ՝ «պարծենկոտ», յաւուկ՝ «գատուած», պարտուկ՝ «պարտակող, նենգաւոր», վաղահասուկ՝ «կանխահաս», հերաւուկ՝ «անպատկառ, ծամբ կտրած» բառերը¹, որոնցում զգալի է դերբայական իմաստը: Գրաբարեան են նաեւ առուկ, հարցուկ, հեղուկ, անցուկ, ջերմուկ, այծահեծուկ՝ «այծին հեծած», ծովայածուկ՝ «ծովի վրայ շրջող, թափառող», ծովահեղձուկ՝ «ծովում խեղդուած» եւ նման այլ բառեր, որոնք ամենայն հաւանականութեամբ ժողովրդական կազմութիւններ են:

Վերոյիշեալ փաստերից կարելի է եզրակացնել, որ -ուկ-ով դերբայը նոր շրջանի իրողութիւն չէ, այն գործուն է եղել հին հայերէնում, սակայն, բնորոշ լինելով բարբառներին՝ գրաւոր-գրական լեզուին չի անցել: Նրա վաղեմի գոյութեան հետքերը նշմարում են փաստօրէն բառային մակարդակում միայն:

Փոքր-ինչ այլ է պատկերը միջին հայերէնում: Գրաւոր յուշարձաններում վկայուել են յարակատար դերբայի (-ուկ մասնիկով) հասուկենտ ձեւեր, սակայն -ուկ-ով մի շարք կազմութիւններ կան, որոնք ըմբռնում են իբրեւ բառոյթներ եւ խօսքիմասային անցումների արգիւնք են անշուշտ, ինչպէս՝ փշրուկ՝ «փշրանք», դեղուկ՝ «թունաւորող», կոբնձուկ՝ «կուչ եկած, կծկուած», խիզարուկ՝ «խզարելու ժամանակ թափուած թեփը», կտրուկ՝ «կտրող, սուր, հատու», անցուկ՝ «երկար կեանք չունեցող, ոչ դիմացկուն», բարդութիւններում՝ մագապրծուկ՝ «հազիւ հազ ազատուած», լեղաշրջուկ՝ «անհաստատ, փոփոխական» եւ այլն²:

Աւելին՝ միջին հայերէնեան շրջանում -ուկ-ով կազմութիւններն սկսել են գործածուել տերմինային արժէքով՝ յատկապէս բը-

ժշկագիտական աշխատություններում: Օրինակ՝ Եփուկ՝ «բոյսերից եփելով ստացուած նիւթը՝ խաշուկ» (սրա համանունն արեւմտահայերէնում փոխարեւարար նշանակում է «փորձառու»): Հմմտ. Եփուն), կոտորուկ՝ «ցրտառութեան՝ ջերմի հետեւանքով մարմնի յոդերի կոտորուելը», խուտուկ/խոցուկ «խոցտալ/խոցել «խոց գոյանալ՝ դառնալ. խոցոտել»՝ «ծակոց, սուր ցաւ, խիթ» աճուկ՝ «ցալլք, երանք» եւ այլն:

Վերոյիշեալ բառերը պարզորոշ յուշում են, որ -ուկ-ն արդէն սոսկ դերբայական վերջաւորութիւն չի եղել այն ըմբռնուել է իբրեւ բառակազմական մասնիկ՝ վերջածանց, եւ կիրառուել՝ հենց այդ դերով:

Հարկ է նշել, որ -ուկ վերջաւորութեան՝ վերջածանցի վերածուելու գործընթացին զուգահեռ, հենց դասական հայերէնում, գործածուել է համանուն -ուկ վերջածանցը իբրեւ բոյսերի եւ կենդանիների անուններ կերտող մասնիկ, ինչպէս՝ բողկուկ, կաննիփուկ, կայծուկ, հաճարուկ, մծողուկ եւ այլն: -ուկ-ը գործածական է եղել նաեւ նուագական-փաղաքշական նշանակութեամբ՝ քարուկ, այրուկ/այրիկ՝ «մարդուկ» եւ այլն: -ուկ ածանցի իմաստային դրսեւորումները, նրանով կազմուող բառերի կաղապարները, դրանց խօսքի-մասային արժէքը հանգամանօրէն ներկայացուել են հայերէնագիտութեան մէջ³:

Անտեսուել է միայն այն հանգամանքը, որ -ուկ մասնիկով բազմաթիւ բառեր յարակատարի ձեւեր են, ուստի դրանցում գործունենք դերբայական վերջաւորութեան հետ:

Այսպիսով, անհրաժեշտ է արձանագրել, որ ունենք ձեւութային համանունութիւն՝ -ուկ վերջածանցը եւ բարբառային յարակատարի -ուկ վերջաւորութիւնը, որոնք գործածուում են բառակազմական մասնիկի արժէքով եւս: Այդ դերով հանդէս գալիս՝ -ուկ-ը կազմում է գոյականներ՝ գործողութեան արդիւնքի եւ հետեւանքի նշանակութեամբ, ածականներ՝ դերբայական (յարակատարի, ենթակայականի եւ մասամբ նաեւ ապառնիի) իմաստներով:

Յարակատարի կամ էլ նրանից սերող -ուկ մասնիկ ունեցող բառերը կարելի է խմբաւորել այսպէս. ա) բառեր՝ որոնք ձեւաւորուել են ձեւաբանական իմաստների տեղաշարժի հետեւանքով, բ) առաջինների նմանակութեամբ կազմուած բառեր, գ) բառեր՝ որոնցում -ուկ-ը գործածուում է որպէս բառակերտիչ մասնիկ, անկախ յարակատար դերբայից, սոսկ պահպանելով դերբայական իմաստի որոշ հետքեր, եւ ձեռք բերելով նաեւ նորերը՝ զուտ ածանցական նրբիմաստներով:

Յարակատարի -ուկ մասնիկով բառերն առաջացել են խօսքի-
մասային փոխանցումների հետեւանքով, այսինքն՝ քարացել են յա-
րակատարի ձեւեր, մթագնել է նրանց բաշական իմաստը, եւ դը-
րանք սկսել են գործածուել ածականի կամ գոյականի, մասամբ
նաեւ՝ մակբայի արժէքով:

Բառագոյացման այս ուղին բնորոշ է յատկապէս արեւմտահայ
բարբառներին: Բարբառային բազմաթիւ բառեր հանդիպում են
արեւմտահայերէն գրականութեան թէ՛ դասական եւ թէ՛ ժամանա-
կակից գրողների երկերում: Օրինակ՝ կոտորուկ՝ «կոտորած» [Հիւան-
դին քովէն կոտորուկ սրտով դուրս ելաւ (Արփիար Արփիարեան)],
կարգուկ՝ «ամուսնացած» [Օհանճան աղան կարգուկ է հիմա (Գրի-
գոր Զօհրայ)], հասուկ՝ «հասած, հասուն» [Մեծ տղան չորս հասուկ
աղջիկ ունի (Թլկատինցի)], խմուկ՝ «մէկի իմածի մնացորդը» [Ես
չեմ ուզեր ուրիշին խմուկը (Լեւոն Շանթ)], պառկուկ՝ «պառկած»
[Ոսկորի պէս ճերմկցած ուռիի մը պառկուկ բունին վրայ նստած՝
ան կը կարդար (Յակոբ Օշական)], վիժուկ՝ «վիժուածք, ընկեցիկ»
[Փոքրիկն Քոսթիա, որին վիժուկ կ'ըսեն, կը միջամտէ (Շաւարշ
Նարզունի)], լղրճուկ՝ [լղրճիլ «ապականուել»] «խղճուկ, ողորմելի,
կեղտոտ» [Խոհանոցի քաջառողջ աշխատաւորները մեր յարկերը
բարձրացան լղրճուկ գոգնոցներով (Շահան Շահնուր)], տարուկ,
բախուկ (հմտ. գրբ. բախած), խելոուկ եւ բախուկ՝ բոլորն էլ նոյն
նշանակութեամբ՝ «խենթ, խելքը թոցրած, լիմար» (հմտ. բրբ.
հովոտուկ, թոուկ, հովթոուկ): [Զեռքեր փախուկ, խելագար (Մծբատ
Տէրունեան)], մոռցուկ՝ «մոռացուած». [Թոյն է, որ անցեալը մոռ-
ցուկ կ'ընէ (Զարեհ Որբունի)] եւ այլն: Թուարկուած բառերից թե-
րեւս միայն լղրճուկն է բարձրացել գրականի աստիճանին: Հարկ է
նշել նաեւ, որ արեւմտահայերէնում պահպանուած է միջին հայե-
րէնի աւանդույթը:

Նոյնպիսի օրինակներ ենք տեսնում արեւելահայերէնով գրա-
կան երկերում, սակայն նման կիրառութիւնների հիմքում ընկած
են առաւելապէս արեւմտահայ բարբառները, ինչպէս՝ աղիտուկ՝
«փակուած» դուռ (Աւետիք Իսահակեան), ազգադաւադարձուկ՝ «ու-
րացող» (Խաչիկ Դաշտենց), շարուկ՝ «չարան» (Մուշեղ Գալչոյեան)
եւ այլն:

Երբեմն -ուկ-ով ձեւերը գործածուած են բանաստեղծութեան
յանգաւորման նպատակով. [Ականջներ, դուք, Մուր-սուր լսուկ
(«յոող»), ՄկնաՎախուկ («վախեցած») ... Տեղից փախուկ («փա-
խած») (Աթաբեկ Խնկոյեան):

Կան համանման կազմութեան բազմաթիւ բառեր էլ, որոնք

թէ եւ գրական լեզուի շրջանակների մէջ չեն մտնում, սակայն բարբառներում գիտակցում են իբրեւ առանձին բառայիններ, ինչպէս՝ խառով՝ «սատկած, թույլ, անգոր», քցմով՝ «անճարակ, խեղճ» [(քցմել՝ «սառել, թմրել»), փխբ. «անճրկանալ, անգորանալ»), տափկով՝ «տափակած, սմքած», տափով՝ «տափ կացած», նաեւ՝ «խորամանկ», քփսով՝ «լեցուն, տուզ» (քփսել՝ «մտցնել, կոխել»), լոճով՝ «աներես, պնդերես» (լոճել՝ «աներեսութիւն անել, երեսը դէմ տալ»), քոնով՝ «ծաղկատար» (քոնել՝ «ծաղիկ հիւանդութիւնից երեսն աներուել»), քնով՝ «քնած՝ չչմած, թմրած», քոթով՝ «նիհար, վտիտ» քոթել՝ «քերել, մաքրել», չորցով՝ «չոր, չորացած», փխբ. «նիհար, (ծերացած)», շենքով՝ «թոնրի մէջ փայտերը դարսած» շենքել, յարադրութեամբ՝ ժրով-ժրպնդով՝ «կազմ եւ պատրաստ» եւ այլն:

Ուշագրաւ է, որ յարակատարի -ով-ով մի շարք կազմութիւններ կան հայերէնի այնպիսի բարբառներում, որոնց բալի այդ ձեւը բնորոշ չէ: Օրինակ՝ Տաւուշի խօսուածքում, կրոնըփրոնումի՝ «մէկմէկու թեւից բռնած», ընգըջփրոնումի՝ «ուրախալի լուր յայտնողին տրուած նուէր», ըչքրկապով՝ «աչքակապ», քըրըպըրումի՝ «քարկոծելը», մրսով՝ «մրսող՝ մրսկան»: Ի մակբայակերտ մասնիկի յաւելումով կազմուած -ովի բաղադրեալ ածանցով՝ սըտըմէ-ոնովի (տալ), տափկեցալովի, տըպըրումի, առաջկտրովի՝ «առաջը կտրելով՝ կտրած» եւ այլն⁴:

Արդեօ՞ք վերոյիշեալ իրողութիւնը վկայութիւնն է այն բանի, որ յարակատարի այս տարբերակը երբեւէ բնորոշ է եղել նաեւ բարբառային այլ տարածքների, կամ էլ՝ վաղնջական ժամանակներում հաւանական է նրա համահայերէն իրողութիւն լինելը: Հնարաւոր է նաեւ միւս բարբառների՝ ինչպէս եւ գրական լեզուի ազդեցութիւնը. հմտ. ականջքաշով՝ Մշոյ բարբառում եւ նրա համանիշը Տաւուշի խօսուածքում՝ ընգըջփրոնում, գրաբար վաղահասով՝ «կանխահաս» եւ Արարատեան բարբառում թէգհասնում՝ «խաղողի տեսակ, որ միւսներից չուտ է հասնում»: Միւս կողմից ունենք սրա հականիշը՝ ուշահասով եւ այլն:

Յատկապէս բարդութիւններում, որոնց երկրորդ բաղադրիչն է կապում յարակատար դերբային՝ ստուգարանական իմաստը յաճախ զգալապէս մթազնած է լինում, սակայն դերբայական ձեւերից առաջացած լինելը, թւում է, կասկած չի յարուցում: Դրանց մէջ կան ե՛ւ գրական, ե՛ւ բարբառային բառեր, ինչպէս՝ թեւացում, խաչմերով, դուրսպրծով, մեռելահարցով, անդուտով, վաղանցով, թափթփով, ձիւնաշարով՝ «թուփ՝ բազմաթիւ սպիտակ

պտուղներով, որոնք ձիւնի փաթիլներէ նման աշնանը շարուած են ճիւղերի վրայ», գետաբերով՝ «գետի բերածը՝ կոճղ, դերան եւ այլն», աչքախփով (աչքակապով՝ աչքերը խփած՝ կապած)՝ «մանկական խաղ» եւ այլն: Նոյնպէս եւ մնացով, վերապրով, կապով՝ «կապոց», կտրով՝ «չաւ կտրող, սուր, հատու», կաթով՝ «չատ հասած եւ ծառից վայր ընկած պտուղ», սահով՝ «տղորկ» եւ այլն:

Մեռելահարցով, կտրով, սահով բառերում առկայ է ենթակայական դերբայի իմաստը, որ տեսնում ենք նաեւ ականջմտ[ն]ով՝ «ականջը մտնող», ականջփորով, անմեռով՝ «չմեռնող, անթառամ», փաթաթով/պատատով, դիպով, բանով՝ ականջադրով՝ «ականջ դնող», կպշով՝ «կպշող, կպշուն», ծառծակով՝ «ծառը ծակող՝ փայտփոր», խարով՝ «խարբբայ» եւ այլ բառերում: Անհրաժեշտ է արձանագրել, որ յարակատարը ձեւաբանական մակարդակում ենթակայականի իմաստ չի արտայայտում, իսկ վերոյիշեալ բառերը հիմք են տալիս կարծելու, թէ այն ածանցային նշանակութիւն է:

Եզակի դէպքերում -ով մասնիկով բառերն արտայայտում են ապառնիի իմաստ՝ տալացով՝ «տալիք», (գլխի) գալացով՝ «գալիք», առնելացով՝ «ուրիշից ստանալիք՝ պարտք, վճար, գնելիք»՝ բոլորն էլ բարբառային: «Անորոշ դերբայ + -ով» կառուցով (առանց -աց մասնիկի) Տիգրանակերտի բարբառի վըլանէլուգ բառըն արտայայտում է «լուացուող», ինչպէս եւ «լուացուելիք» իմաստները:

-ով բառալարաբերական-բառակազմական մասնիկը դրական արեւելահայերէնում լայնօրէն գործածւում է գիտատեխնիկական տերմինաբանութեան մէջ: Այս հարցում փաստօրէն աչխարհարարին է փոխանցուել միջին հայերէնի փորձը:

Յարակատարի -ով մասնիկից սերող վերջածանցով տերմինների կազմութեան մէջ որոշակի դեր ունի նաեւ ուսերէն համապատասխան բառերի իմաստային պատճէնումը: Օրինակ՝ տեխնիկական ծայրակ (հմմտ. ուս. atgid, peregid), այրով՝ «այրուածքի մնացուկը» (հմմտ. միջ. հայ. այրով՝ «այրող» եւ ուս. vigarka, pri-gar), լալուկներ (հմմտ. ուս. ottopki) ինչպէս նաեւ՝ րանով, լղկով, խցով, կանգնով, մրով, ցաւելով եւ այլն, բժշկական՝ ճզմով, րարով, ֆոսֆորամեռով, թանձրով եւ այլն:

Այս բառերի զգալի մասի համանուն դերբայական ձեւերը գործածւում են բարբառներում՝ կազմելով համանունական գոյգեր: Լիակատար համանունութիւն չունենք այն բարբառներում, որոնցում բառակցքի հ-ի փոխարէն ունենք խ հնչիւնը՝ խալով, խա-

Առկ, իսկ յղկուկն առհասարակ բնորոշ չէ բարբառներին:

Ինչպէս յղկուկ, ալրուկ, բայց յատկապէս Աերդրուկ, մակալրուկ, մետաղաթափուկ, ծակոտաթափուկ, Աերփոսուկ եւ նման այլ տերմիններ յատկօրէն ցոյց են տալիս, որ գործ չունենք բարբառային իրողութիւնների հետ. այսպիսի բայեր չեն հանդիպում հայերէնի տարածքային տարբերակներում: Բարբառայինը հիմք է տուել նրմանակութեամբ ձեւոյթների վերաիմաստաւորման: Մի քանիսը միայն կարելի է կապել դերբայական ձեւերի հետ՝ խեժակալուկ, կողադրուկ, թափուկ, Աեխուկ, փտուկ: Այստեղ էապէս զգացում է ժողովրդական լեզուամտածողութիւնը: Օրինակ՝ փտուկ՝ բարբառում նշանակում է «փտած», իսկ իբրեւ եզրոյթ՝ «փայտանիւթի վրայ փտած տեղ, որ համարում է փայտի արատ»:

Բառեր են կազմուել նաեւ նմանակութեան հիման վրայ, ինչպէս՝ բրբ. իծաշարուկի նմանակութեամբ՝ օձաշարուկ ռազմական տերմինը, բրբ. գետաքերուկ-ջրաքերուկ, գրբ. մեռելահարցուկ-հոգե[ն]արցուկ, դիւահարցուկ եւ այսահարցուկ:

Նկատելի է մի հետաքրքրական իրողութիւն. հետազօտուող մի շարք բառեր վկայուել են ե՛ւ -ուկ, ե՛ւ -ուք մասնիկներով, ինչպէս՝ միջ. հայ. խարտուկ/խարտուք, քերուկ/քերուք, գրբ. ընտրուկ[ք] - բրբ. ընտրուք (նաեւ՝ հընդըրուկ), գրբ. ցայտուկք-բրբ. ցայտուք, արեւմտ. աւելցուք, թափթփուք-արեւել. աւելցուկ, թափթփուկ, արեւմտ. տաշուք՝ «տաշեղ»-արեւել. տաշուկ, աշխարհ. ծալլուկ/ծալլուք, քուկ/քուք, սղոցուկ/սղոցուք՝ «սղոցելիս առաջացած թեփ», լուցուկ/լուցուք՝ «լուացքաջուր» եւ այլն:

Այս բառերի համադրման հիման վրայ կարելի է ենթադրել, որ -ուք վերջածանցի հիմքում տուեալ դէպքում ընկած է եղել -ուկ-ը՝ ք-ի լաւելումով եւ կ-ի անկումով: Աւելորդ չէ նշել, որ -ուկ եւ -ուք մասնիկները յաճախ շփոթուել են ձեւիմաստային ընդհանրութիւնների հետեւանքով. (հմմտ. փսփսուկ եւ փսփսուք): Պետրոս Բեդիրեանն այստեղ տեսնում է մասնիկների յարանունութիւն (անձնական):

Նման բառերի մէջ որոշ դէպքերում նկատում է իմաստային յատակ տարբերակում: Օրինակ՝ միջին հայերէնում կտրուկ-ը ածական է՝ «տուր, հատու, կտրող» նշանակութեամբ, կտրուք-ը՝ գոյական, որ նշանակում է «կտրուածք»:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ մի հարցի եւս: -ուկ վերջածանցի նշանակութիւնների մէջ լիւրում է, որ այն «սաստկացնում է ածականի իմաստը»՝ բառեր կազմելով ածականներից, ինչպէս՝ տաքուկ, գիրուկ, խղճուկ եւ այլն⁵: Մեր կարծիքով՝ որո-

չակի վերապահութիւն պիտի անել այս շարքում կարմրուկ, կանաչուկ, ճերմկուկ, սպիտակուկ, դեղնուկ, կապտուկ գունանունները զեանդեղիս: Կարմրուկ բառի իմաստն է, օրինակ, «կարմրաւուն»: ալպէս նա անշուշտ կը համապատասխանէր վերելում նշուած գործառութիւն: Սակայն բառի միւս իմաստներն այլ բանի մասին են յուշում՝ «երեսը կարմրած, շիկնած, շառագունած»: Հարսը կարմրուկ էր «տապակելով կարմրեցրած»՝ կարմրուկ ձուկ⁶: Ուստի ենթադրում ենք, որ կարմրուկ եւ նման միւս գուգանունները ծագում են բայական ձեւերից եւ ոչ թէ անականներից: Առ այսօր էլ բարբառներում գործածական են դեղնուկ՝ «դեղնած», կանաչուկ՝ «կանաչած» (բայց՝ սիտրկուկ, սիպտրկուկ) եւ համանման բայաձեւերը: Ի դէպ՝ կապտուկ, դեղնուկ, կարմրուկ բառերը բարբառներում (վերջինը նաեւ գրականում) նշանակում են հիւանդութիւններ՝ «կապտախտ», «դեղնախտ», «կարմրուկ», որոնք համանուն են վերոյիշեալ բառերին:

Իբրեւ եզրակացութիւն կարող ենք նշել, որ յարակատար դերբայի -ուկ վերջաւորութեամբ բարբառային տարբերակը հայերէնի զարգացման վաղ շրջաններից սկսած գործածուել է երկակի արժէքով՝ ձեւաբանական եւ բառային (բառակազմական):

Եթէ բառային հնագոյն վկայութիւններում յարակատարի հետ ունեցած կապը կարելի է նշել միայն ենթադրաբար, ապա միջին հայերէն, այնուհետեւ աշխարհաբար, յատկապէս արեւմտահայերէն բազմաթիւ բառեր անկասկած առաջացել են ձեւաբանական իմաստի տեղաշարժի հետեւանքով: Նման կազմութիւնների թիւն անհամեմատ մեծ է հայերէնի բարբառներում:

-Ուկ վերջաւորութիւնից առաջացած վերջածանցով արեւելահայերէնում կազմուել են տասնեակ գիտատեխնիկական տերմիններ:

Տարբերակում են համանուն ձեւոյթներ՝ -ուկ բառաչարաբերական մասնիկը (դերբայական վերջաւորութիւնը) եւ համածին բառակազմականը, տարածին -ուկ վերջածանցը՝ նուազապիղաքչական եւ բազմաթիւ այլ իմաստներով:

Այսպիսով՝ յարակատարի բարբառային տարբերակը որոշակի դեր է կատարել հայոց լեզուի բառային կազմի հարստացման գործում:

Համառօտագրութիւններ

աշխարհ. - աշխարհաբար
արեւել. - արեւելահայերէն
արեւմտ. - արեւմտահայերէն
բրբ. - բարբառային
գրբ. - գրաբար
հմմտ. - համեմատիր
միջ. հայ. - միջին հայերէն
ռուս. - ռուսերէն
փխբ. - փոխաբերաբար

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Հմմտ. Գ. Բ. Ջահուկեան, *Հայոց Լեզուի Պատմութիւն-Նախագրային Ժամանակաշրջան*, Երեւան, 1987, էջ 387. Ա. Ա. Արրահամեան, *Հայերէնի Դերբայները եւ Նրանց Զնարանական Նշանակութիւնը*, Երեւան, 1953, էջ 222. Գ. Բ. Ջահուկեան, *Հայ Բարբառագիտութեան Ներածութիւն*, Երեւան, 1972, էջ 178-179: Ի դէպ՝ վերջինիս մէջ յիշատակուած միայնուկ եւ գաղտուկ բառերում մենք յարակատարի հետ կապ չենք տեսնում:
2. Ռ. Ս. Ղազարեան եւ Հ. Մ. Աւետիսեան, *Միջին Հայերէնի Բառարան*, հտ. Ա. եւ Բ., Երեւան, 1987-1992:
3. Մ. Արեղեան, *Երկեր*, հտ. Զ., *Հայոց Լեզուի Տեսութիւն*, Երեւան, 1974, էջ 219. Ա. Ա. Մուրվալեան, *Հայոց Լեզուի Բառային Կազմը*, Երեւան, 1955, էջ 312-314. Ս. Էլոյեան, *Ածանցները Ժամանակակից Հայերէնում*, Երեւան, 1983, էջ 124-125. Ա. Ա. Գալստեան, *Ածանցները եւ Ածանցումը Ժամանակակից Հայերէնում*, Երեւան, 1978, էջ 173-176:
4. Հմմտ. բարբառային հետեւեալ բառաազոյգերը՝ *իծաշարով* «այծերի նման իրար ետեւից շարուած, տողան», եւ *իծաշարովի* «իծաշարով կազմած», *ստտ|ա|մնուկ* եւ *սրտըմէռուկի*, *ըչքրկապուկ* եւ *ըչքրկապուկի*:
5. Մուրվալեան, էջ 313:
6. Ստ. Մալխասեանց, *Հայերէն Բացատրական Բառարան*, հտ. 2, Երեւան, 1944, էջ 413:

Դ. Ա.

ON THE WORD-VALUE OF A DIFFERENT DIALECTAL TYPE OF THE PRESENT PERFECT

(SUMMARY)

DAVID GURDJINIAN

For quite a long time linguists have dealt with the various forms of content of those words which have been constructed with the addition of the suffix -adz on various Armenian words; these latter have usually been either nouns or adjectives in the earlier times, or adverbs in a later period; but quite interestingly, no one has ever paid attention to the other forms of use of the present perfect of the verb tense. Of these one finds various uses of the suffix -ook/-oog in classical, middle, modern and dialectal Armenian, especially in Western Armenian dialects of Van, Mush, Moks, Shatakh, and Tigranocerta, and in Eastern Armenian dialects of Talin, Vardenis, Martouni, and Tashir. In some cases the suffix -ouk has helped in forming nouns especially in the classical Armenian, though no one has ever realized that these adverbial forms of words have also been used as adjectives and predicates.

If all these word-forms are found in the classical Armenian, the middle Armenian, on the other hand, does seldom know their use, and if one meets them, that is words constructed with the addition of the suffix -ouk, he surely finds that they are vegetation and animal names.

A closer examination of the suffix -ouk will reveal that it is used as a word-forming agent and has made nouns with an inner meaning of the result of an action, and adjectives with an adverbial, subjective, and, in some cases, future content; more over, it will prove that words with an -ouk ending can be classified into three distinct categories: a. words which have undergone certain formative changes of meaning; b. newly formed words which have followed the changes in forms of the first category; and c. those words in which the suffix stands just as a word-forming ending. It is true that in some cases where the newly formed words, whether they are nouns, adjectives or adverbs, have undergone certain changes and are compound words, have been obscured in meaning.

In modern Eastern Armenian language the suffix -ouk is abundantly used to form scientific terms. This experience in word-creation is nothing but the continuation of experiment in the middle Armenian word formation, while certain medical and technical words are tailored according to the Russian experience.

suffix, whether they are nouns, adjectives or adverbs, does not follow the dialectal forms used in word-construction.

There are cases in which one finds the suffix as -oug instead of -ouk. This is the result of first the addition of the letter g on the suffix -ouk creating a new suffix form, the -oukg, with same content of meaning, and in time of the falling of the fundamental root letter k from the suffix letting its place to the newly-added g. But the analysis of the word constructed with the -ouk and -oug suffixes having the same root-words will prove that they have different contents of meaning and can not stand one for the other. In some cases the suffix -oug intensifies the meaning of an adjective, while in others, it minimizes.

It is quite clear that the use of the suffix -ouk in the Armenian dates back to the very early days of the formation, growth and development of the language, both morphologically and structurally. In both cases the suffix -ouk has been of great help in the enriching of the Armenian vocabulary.